

Вікторія Кулик,

студентка 4 курсу

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **Л. В. Ящук,**

кандидат філологічних наук, старший викладач.

**прізвища жителів села Леніне Радомишльського району
Житомирської області**

*У статті проаналізовано прізвища с. Леніне Радомишльського району
Житомирської області; встановлено онімну й апелятивну лексику,
відображену в їхніх основах.*

Антропоніми несуть на собі відбиток часу й місця свого виникнення. Вони можуть служити «своєрідними координатами, при цьому нерідко безпомилковими» [1, с. 19]. Знайомство з історією та складом прізвищ дає можливість знайти свої корені, розширити світогляд людини, подивитися на деякі речі іншими очима.

Кожне прізвище – закономірне лексичне надбання мови. Незаперечна думка, що «історія виникнення й побутування прізвищ тісно пов'язана з історією народу, з особливостями його матеріальної і духовної культури» [4, с. 3].

У системі українських власних найменувань, що склалася протягом минулих віків, знайшли своє відображення різні сфери суспільної, господарської, культурної й мовної діяльності народу на різних історичних етапах. Тому імена й прізвища українців – важливе джерело для дослідження мови й історії нашої держави.

Одним із головних завдань антропоніміки залишається всебічне дослідження прізвищ різних територій, різнопланове виявлення зв'язків з особовими іменами, топонімами, етнічними іменами. Українські прізвища беруть у собі чимало цікавих таємниць. І чим більше прізвищ ми «розшифруємо», тим більше відкриємо нового про наших предків, їхні заняття, взаємовідносини, вірування; тим ширшим і повнішим буде наше уявлення про минуле нашої Батьківщини.

Першою публікацією про українські прізвища була стаття А. Степовича «Заметка о происхождении и склонении малорусских фамилий». Українським особовим назвам присвятили свої праці М. Сумцов, В. Щербина, В. Ястребов, І. Франко, В. Сімович.

У ХХ ст. українській антропонімії приділяють значну увагу Л. Л. Гумецька, І. М. Желізняк, Ю. К. Редько, П. П. Чучка, Р. І. Остащ, С. М. Пахомова, І. Д. Фаріон, І. В. Єфименко та інші відомі мовознавці.

Сучасне прізвище, як і повне офіційне найменування людини, що складається з імені, імені по батькові та прізвища, – явище нового часу. У минулі віки єдиних, уведених державою норм ідентифікації особи не існувало, і в адміністративно-юридичній практиці для позначення людини використовували різноманітні мовні засоби. Уживалися одночленні наймення, виражені індивідуальним іменем, патронімом або відтопонімічною назвою (*Богдашко, Охлоповський*); двочленні, що найчастіше складались із християнського імені й патроніма або прізвиська (*Гришко Шульжич*); тричленні, виражені християнським іменем, патронімом і прізвиськом (*Лука Григорович Губа*) і описові назви (*Тимко з Тернополя*) [2, с. 84].

Питання генезису прізвищ органічно пов'язане із проблемами їх лінгвістичної систематизації [3, с. 15]. На жаль, сьогодні немає загальноприйнятої класифікації прізвищ.

Традиційне прізвищотворення ґрунтується на місцевих, корінних джерелах переважно народно-розмовного походження. Учені ділять ці джерела на такі основні типи, як власні імена та їхні зменшені форми; назви людей за фахом, професією, родом занять; назви предметів, речей; топонімічні й етнімічні назви [6, с. 25].

Первісно, коли утворювалась особова назва, вона була чимось обумовлена й щось означала [5, с. 8]. Ю. К. Редько визначає чотири основні групи прізвищ за семантикою твірних основ: 1) утворені від особових власних імен; 2) за походженням або за місцем проживання; 3) за соціальною належністю або за

постійним заняттям; 4) від індивідуальної ознаки їх першого носія [5, с. 9]. Цю класифікаційну схему прізвищ ми й поклали в основу нашого дослідження.

Відомо, що на початку розвитку людського суспільства люди не могли обходитися без імені. Коли виникла потреба в розрізненні людей, які мали однакові імена, а згодом у творенні постійних прізвищ, то першою базою для цього стали саме імена – переважно батька, матері або діда [5, с. 9].

Прізвища жителів с. Леніне, похідні від особових власних імен, становлять переважну більшість з-поміж досліджуваних антропонімів. Так, від чоловічих християнських імен утворилися оніми: *Антоненко, Артеменко, Василенко, Власов, Гаврилюк, Грищенко < Гришко < Григорій, Давиденко, Денисенко, Дорошенко < Дорош < Дорофей* (Чучка, с. 206), *Іващенко < Івасько або Івашко < Іван, Йосипенко, Калініченко < Каленик < Каллиникъ* (Керста, с. 116), *Кириченко < Кирик, Клименко, Кононенко, Корнійчук, Костенко < Кость < Костянтин, Кузьменко < Кузьма, Лукашенко, Макаренко < Макар, Максименко, Мартиненко, Мартинчук, Марченко < Марко, Матвійчук, Овсієнко, Омельченко < Омелько < Омелян, Опанасенко, Пархоменко < Пархом < Парфений* (Керста, с. 123), *Пасюк < християнського імені Пасюк < Павло* (Чучка, с. 432), *Петрович, Потапчук, Прокопенко, Романенко, Савчук < Савка < Сава* (Керста, с. 125), *Сафонов < Сафон < Сафоній, Сахневич < Сахно < Сафоній, Софоній* чи іншого імені на *Са-* (Чучка, с. 504), *Сидоренко < Сидір, Тарасюк, Тимошенко < Тимош < Тимофей* (Керста, с. 127), *Харитончук, Харченко < Харко < Харитон, Хиля < Хилимон < Филимон* (Чучка, с. 584), *Хоменко < Хома < Фома* (Керста, с. 130), *Яковець* та ін.

Не виявлено прізвищ, в основу яких лягли жіночі імена.

Низка прізвищ походить від давньослов'янських імен-комполітів: *Богуш < давньослов'янського імені Богушь*, співвідносного із двоосновними іменами *Богумиль, Богуславъ* (Чучка, с. 75); *Борисенко < Борис < давньоруського імені Борис[лавъ]* (ЕСУМ, I, с. 230); С. Роспонд вважає слов'янське ім'я *Борис* скороченим варіантом від імені *Борислав*, утвореного не шляхом механічного відкидання кінцевого *-лав*, а через ступінь «*Бор* + грецький суфікс *-ис*» [Цит. за: 3, с. 26].

Чималу групу становлять антропоніми, утворені від апелятивних назв осіб за етнічною належністю: *Венгер*, пор. *венгер* ‘угр, угорець’ (ЕСУМ, I, с. 348), *Литвиненко*, *Ляшенко*, *Мазуренко*, пор. *мазур* ‘поляк із Мазурії’ (СГр, II, с. 397).

Прізвища *Бойко*, *Волинчик*, *Поліщук* похідні від назв етнічних груп українців західних і північних областей України.

Абсолютно неправильно є думка про «аристократизм» прізвищ із суфіксами *-ськ*, *-цьк*, *-зьк*, тобто, що вони – ознака старовинних магнатських родів. Такі антропоніми насамперед указують на первісних жителів певних населених пунктів, місцевості [5, с. 27]: *Барановський* (пор. с. *Баранівка*, ЖТ), *Березовський* (пор. с. *Березівка*, ЖТ), *Богуславський* (пор. м. *Богуслав*, Днп), *Вересовський* (пор. с. *Вереси*, ЖТ), *Вишневський* (пор. с. *Вишневе*, ЖТ), *Жуковська* (пор. с. *Жукове*, Днп; с. *Жуків*, Лв), *Зубрицький* (пор. с. *Зубриця*, Лв), *Лісовський* (пор. с. *Лісове*, Вн), *Лобковський* (пор. с. *Лобкове*, Зп), *Монастирський* (пор. с. *Монастир*, Лв).

Поширеними є прізвища, в основах яких лежать назви, що вказують на ремесло, професію, рід заняття їхнього першого носія: *Бондар*, *Бондаренко*, пор. *бондар* ‘бочкар’ (СГр, I, с. 85), *Бондарчук*, *Гарбар*, пор. *гарбар* ‘те ж саме, що й кожем’як’ (Редько, с. 45), *Коберник*, пор. *коберник* ‘килимник’ (Редько, с. 45), *Коваленко*, *Ковальчук*, *Колесник*, *Кравчук*, *Кушніренко*, *Майстренко*, *Олійник*, *Пивоваренко*, *Повар*, *Ткаченко*, *Швець*, *Шевченко*.

Окрему групу становлять прізвища, утворені від назв адміністративних посад: *Писаренко*, *Почтовий*.

Служба в різних родах австрійських і російських військ позначилась на утворенні прізвища *Гусар*.

Народна назва співців, музикантів спричинила появу антропонімів *Кобзар*, *Кобзаренко*.

Прізвища *Духніч*, *Гуменюк*, *Попович* пов’язані з назвами церковних посад або тих, що мали якийсь стосунок до церкви (Редько, с. 60).

Надзвичайне розмаїття прізвищ, в основах яких назви індивідуальних ознак перших носіїв: їхні фізичні ознаки, психічні властивості, інтелектуальний рівень

та особливості поведінки. До таких прізвищ належать: *Глуценко*; *Довгаленко*, пор. *довгаль* ‘висока та худа людина’ (СГр, I, с. 40); *Байда*, пор. *байда* ‘гультяй, ледар’ (ЕСУМ, I, с. 115); *Мордалевич*; *Ревенко*, пор. *рева* ‘плакса’ (СГр, IV, с. 9); *Руденко*, пор. *рудь*, *рудий*, *рудень* – ‘людина з рудим кольором волосся’ (Редько, с. 69); *Скороход*, пор. *скороход* ‘той, хто швидко ходить’ (Редько, с. 70).

Від назв дерев, рослин, їхніх частин і плодів утворилися такі прізвища, як: *Будяк*, пор. *будяк* ‘чортополох’, ‘дурман’, ‘жовтозілля’ (ЕСУМ, I, с. 280); *Бурба*, пор. *бурба* ‘круглі шишки на рослині’ (ЕСУМ, I, с. 298); *Колос*, пор. *колос* ‘частина рослини та плід’ (ЕСУМ, II, с. 520).

Від назв тварин, птахів, комах походять прізвища *Баран*, *Бацук*, пор. *бацук* ‘водяний щур’ (ЕСУМ, I, с. 154), *Вовк*, *Жук*, *Клюса*, пор. *клюса* ‘давньослов’янська назва коня’ (Чучка, с. 269), *Орел*.

В основі прізвищ *Кулішенко*, *Корженко*, пор. *корж* ‘вівсяний хліб’ (ЕСУМ, III, с. 17) – назви, що мають стосунок до української кухні.

Однак далеко не кожне прізвище сьогодні легко піддається поясненню навіть у тих випадках, коли основа його прозора. Є приклади, коли існує кілька версій походження прізвища, і всі заслуговують на увагу. Такі оніми виділяємо в окрему семантичну групу.

Наприклад, основою прізвища *Андрієвський* могла бути як назва населеного пункту, так і чоловіче християнське ім’я *Андрій*. До таких прізвищ із багатозначними основами зараховуємо: *Близнюк* < апелятива *близнюк* ‘той, хто має брата, з яким народився одночасно’ або < болгарського чоловічого імені *Близнак* (Чучка, с. 71), *Вишневська* < ойконіма *Вишневе* або < болгарського чоловічого імені *Вишньо* (Чучка, с. 112), *Кордель* < імені *Корделій* або пор. *корда* ‘уздечка’, ‘шабля’ (ЕСУМ, III, с. 13).

До прізвищ із неясною семантикою твірної бази належать: *Бурбот*, *Вольвах*, *Кижлай*, *Кокшина*, *Мацанура*, *Пахлан*, *Піонтковський* (пор. пол. *piątek* ‘п’ятниця’), *Прес*, *Прудіус*, *Рамаренко*, *Регулич*, *Река*, *Ройде*, *Савран*, *Свіца*, *Фадін*, *Фік* (пор. нім. *ficken* ‘терти’), *Флейшер*, *Фонталіна*, *Штуль* (серед них і ті, що походять від основ слів іншомовного походження).

Отже, аналіз прізвищ жителів с. Леніне Радомишльського району Житомирської області показав, що провідну роль у їхньому творенні відіграли антропоніми. Найбільш поширеними є прізвища, утворені від чоловічих християнських імен *Василь, Іван, Макар*.

Чималу групу становлять прізвища, в основах яких лежать апелятивні назви за родом діяльності та професією, а також за територіальною й етнічною ознакою: *Гарбар, Швець, Венгер, Поліщук*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єфименко І. Дещо про походження сучасних українських прізвищ // Дивослово. – 2002. – № 11. – С. 18-20.
2. Жовтобрюх М. А. Про термін прізвище // Мовознавство. – 1969. – № 4. – С. 82-86.
3. Кравченко Л. О. Словотвір прізвищ Лубенщини. – К.: «Факт», 2004. – 198 с.
4. Крохмаль І. Українські прізвища як культурно-мовне явище // Вивчаємо українську мову і літературу – 2006. – № 15. – С. 2-4.
5. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища – К.: Наукова думка, 1966. – 214 с.
6. Сухомлин І. Д. З історії українських прізвищ // Українська мова і література в школі. – 1965. – № 4. – С. 24-28.

СПИСОК СКОРОЧЕНИХ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ	Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1982-2007. – Т. I-V.
Керста	Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. – К.: Наукова думка, 1984. – 152 с.
Кравченко	Кравченко Л. О. Словотвір прізвищ Лубенщини. – К.: «Факт», 2004. – 198 с.
Редько	Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища – К.: Наукова думка, 1966. – 214 с.

Чучка Прізвища закарпатських українців: Історико-
етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 704 +
XLVIII с.

ІНШІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Вн – Вінницька область

Днп – Дніпропетровська область

Зп – Запорізька область

Лв – Львівська область

пол. – польське

нім. – німецьке